دامەزراندنی ئەنجومەنی نشتیمانی گەورەی تورکیا ساڵی ١٩٢٠.. شەیدا دلشاد میرزا

دامەزراندنی مەجلیسی نیشتمانی گەورەی تورکیا دەگەڕێتەوە بۆ پاشهاتەکانی جەنگی جیهانی یەکەم و ڕووخانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. حکومەتی عوسمانی لەو کاتی شەڕدا لایەنگری ئەڵمانیای کردبوو و لە ئەنجامدا زیانێکی زۆری خاکی و وێرانکاری ئابووریی بەرکەوت. لە بەرامبەردا هاوپەیمانان لە ساڵی ١٩١٨ ئەستەنبوڵیان داگیرکرد و حکومەتی عوسمانییان ناچارکرد پەیماننامەی سیڤەر واژۆ بکات، ئەمەش تورکیای زیاتر دابەش و لاواز کرد. بەڵام گرووپێک لە ناسیۆنالیستی تورک بە سەرۆکایەتی مستەفا کەمال ئەتاتورک ڕەتیانکردەوە ئەو زاراوانە قبوڵ بکەن و بزووتنەوەی خۆڕاگریان لە دژی داگیرکاریی دەرەکی ڕێکخست.

دامەزراندنی ئەنجومەنی نیشتمانی گەورەی تورکی.
لە ساڵی ١٩١٩ حکومەتێکی ئەڵتەرناتیڤیان لە ئەنقەرە دامەزراند بە ناوی (ئەنجوومەنی نیشتمانیی گەورەی تورکیا)
لە ٢٣ی نیسانی ١٩٢٠ بە فەرمی دامەزرا و ئەتاتورک سەرۆکی ئەو ڕێکخراوە بوو. وەک دەزگایەکی یاسادانان بۆ بزووتنەوەی ناسیۆنالیستی کاری دەکرد و بەرپرسیار بوو لە داڕشتنی یاسا و ڕێکخستنی ئۆپەراسیۆنی سەربازی دژی هێزە بیانییەکان بە تێپەڕبوونی کات، پشتیوانی لە ناوچە جۆراوجۆرەکانی ئەنادۆڵ بەدەستهێنا و توانی بەرەیەکی یەکگرتوو لە دژی داگیرکاری دەرەکی دامەزرێنێت. لە ساڵی ١٩٢٣ دا بە سەرکەوتوویی دانوستانیان کرد بۆ کۆتایی هێنان بە دوژمنایەتی لەگەڵ یۆنان و زلهێزەکانی تری هاوپەیمانان لە ڕێگەی پەیمانی لۆزان، دوابەدوای ئەم پەیماننامەیە تورکیا وەک نەتەوەیەکی سەربەخۆ ناسێندرا و ئەتاتورک بوو بە یەکەم سەرۆک کۆماری تورکیا، پاشان بە سەرکردایەتی ئەتاتورک وەک ئەنجومەنی نیشتمانی گەورە پێکهێنرایەوە. ئەمڕۆ ٢٣ی نیسان وەک ڕۆژی سەروەری نیشتمانی و منداڵان لە تورکیا بەڕێوەدەچێت بۆ یادکردنەوەی هەم دامەزراندنی و هەم خۆبەخشی ئەتاتورک بۆ بنیاتنانی کۆمارێکی دیموکراسی کە بەهای پەروەردەی بە هەموو هاوڵاتیان دانابوو .
دوای هەڵوەشاندنەوی ئەنجومەنی نوێنەران لە ئەستەمبۆل لەلایەن هاوپەیمانان پێویست بوو حکومەتێکی تر جێگای بگرێتەوە بۆ

پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییەی کە لە دەسەڵات دروست ببوو، بۆیە مستەفا کمال بە ڕاوێژ کردن لەگەڵ هاوڕێکانی بڕیاریان دا ئەنجومەنێك پێك بهێنن، ئەم ئەنجومەنە ناونرا ئەنجومەنی نیشتمانی گەورە.
ئەنجومەنی نیشتمانی گەورە لە(233)ئەندام پێك دەهات، لەم ئەندامانە(105) کەس ئەوانە بوون کە لە ئەستەمبۆل ڕایان کردبوو، لە (23/نیسان/1920) ئەنجومەنی نیشتمانی کرایەوە و یەکەم دانیشتنی ئەنجام دا، مستەفا کمال پاشا کرا بە یەکەم سەرۆکی ئەنجومەن و ئەنجومەنی نیشتمانی بەتاکە دەسەڵات هەژمارکرا بۆ گەل، ئەوەی لێرەدا پێویستە ئاماژەی بێ بکرێ ئەوەیە ،کەدوای دامەزراندنی
ئەنجومەنی نیشتمانی چەند بڕیارێکی دەرکرد کە گرنگترینیان:
یەکەم.بڕیار درا لەسەر دامەزراندنی دەوڵەتێکی تورکی وەك ئەوەی لە بەڵێن نامەی نیشتمانی دا ئاماژەی پێکراوە.
دووەم. بریاردرا بە هەڵوەشاندنەوەی هەموو ئەو ڕێککەوتنامانەی لە پاش ئاگربەستی مەدرەس مۆرکرابوون رەتکردنەوەی تەواوی ئەو یاسایانەی کە لە دوای داگیرکردنی ئەستەمبۆڵەوە لە ١٦ ئاداری ١٩٢٠ەوە دەرچووە لە لایەن سولتانەوە،ئەمەش لە بەر ئەوەی لەو بەروارەوە دەسەلات لە ئەستەمبۆل سەربەخۆ نەبووە و بریارەکانی لە ژێر فشاری هاوپەیمانان دەرکردووە لە(24/ نیسانی /1920) مستەفا کمال پاشا لە بەردەم ئەنجومەن وتارێکی پێشکەش کرد تیایدا تیشکی خستەسەر ڕووداوەکان لە ئاگربەستی مەدرەسەوە تا کردنەوەی ئەنجومەن هەرچەندە ئەنجومەن دامەزرا بەڵام تا (2/مایسی/1920) حکومەت پێك نەهات کە نۆ وەزارەتی لەخۆدەگرت:
(1-وەزارەتی دەرەوە . 2-وەزارەتی دارایی . 3-وەزارەتی ئابووری . 4-وەزارەتی داد . 5-وەزارەتی پەروەردە . 6-وەزارەتی تەندروستی . 7-وەزارەتی شەرعیە (ئەوقاف) . 8-وەزارەتی جەنگ . 9- وەزارەتی برگری میللی)
دوای ئەم هەنگاوەی حکومەتی ئەنقەرە حکومەتی سوڵتان و هێزەکانی هاوپەیمانان تواناکانیان خستەگەڕ بۆ لەناوبردنی بزووتنەوەی نیشتمانی
یەکەم.سوڵتان فەرمانی دەرکرد بەلەناو بردنی بزووتنەوەکە.
دووەم.داوای کرد گەنجەکان بەشداری بکەن لەسوپای خەلیفە.
سێیەم.لە(11/مایسی/1920) مەحکەمەی سەربازی بڕیاری لەسێدارەدانی غیابی بەسەرکردەکانی بزووتنەوەکە دەرکرد کەلەنێوانیان دا(مستەفا کمال پاشا)هەبو.
چوارەم.لەڕێگەی پیاوانی ئایینی فتوا دەرکرا کەلەناوبردنی بزووتنەوەی کمالی کارێکی شەرعیە. پێنجەم.هەروەها چەندان

خۆپیشاندان و ناڕەزایی ڕێکخران لەدژی حکومەتی ئەنقەرە بەڵام ئەم ناڕەزایەتیانە ئەنجامی نەبوو.شەشەم. ئۆپەراسیۆنی فراوان بۆ دەستگیرکردنی لایەنگرانی بزووتنەوەکە دەستی پێکرد.

مەبەست لەم کارانەی سوڵتان گەڕانەوەی دەسەڵاتی بوو بۆسەر ئەنادۆڵ، بەڵام بەم کردارانی سوڵتان نەیتووانی سەرکەوتن بەدەست بهێنێ، بەلکو بەپێچەوانەوە لەم قۆناغەدا بزووتنەوەی کمالی لەقۆناغی ناڕەزایی و خۆپیشاندان کەوتە قۆناغی شەڕی چەکداری،لەماوەی ساڵی 1920 چەندان شەڕو پێدادان لەگەڵ داگیرکەر ڕووی دا . بزووتنەوی نیشتمانی تورکی لەناوچەکانی (ئورفا و مەرعەش و عنتاب و ئەدەنە و مێرسین) لەدژی فەرەنسا سەرکەوتنیان بە دەست هێنا، لەهەمان کاتیشدا فەرەنسیەکان و ئینگلیزەکان لە عیراق و سوریا و میسر ڕووبەڕووی شۆڕش و ڕاپەڕین بوونەوە . بۆیە هاوپەیمانان بیریان لەوەکردەوە هانی یۆنانیەکان بدەن بۆ لەناوبردنی بزووتنەوەی نیشتمانی،هەربۆیەش هێرشی یۆنانیەکان لە(22/حوزەیرانی/1920) دەستی پێکرد و توانیان هەندێك ناوچەی ئەنادۆڵ لەڕۆژهەڵاتی تەراقیا داگیربکەن و دەستی بەسەردا بگرن.